
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

FRANKOVICS MIHÁLY ÉBRESZTÉSE

Gobby Fehér Gyula: *Szent bolond*, Forum Könyvkiadó, 1976

Másodszori vendége irodalmunknak néhai Frankovics Mihály. Kalandos életére először Muhi János hívta föl a figyelmet *Egy bácskai szentember* című cikkében (*Kalangya*, 1944. 2. szám), másodszor pedig Gobby Fehér Gyula regényének főhőseként ismerkedtünk vele nemrég. Bár Muhi János egészen nyilvánvalóan ugyanazon két megye-monográfiából meríti adatait, amelyre Bori Imre is hivatkozik *Magyar Szó*-beli jegyzetében (1977. febr. 26.), dolgozatának egyik-másik kitétele mégis kiindulópontul szolgálhat számunkra, mivel nemcsak tényeket sorakoztat fel, hanem érinti Frankovics alakjának és mozgalmának homályba vesző pontjait is. „Beszédeiben azt hirdette, hogy Isten előtt minden ember egyenlő; az úr is, a paraszt is” — állapítja meg Muhi János, majd nyomban fürkészni kezdi ennek az egyenlőségeszmének a forrásait. „Szent Miska mozgalmának háttere még ma sincs kellőképpen megvilágítva. Kétségtelen, hogy a nép vallási rajongására alapozta mozgalmát, az azonban kevésbé bizonyos, vajon megszállott volt-e vagy jámbor újító, aki vallási mozgalom útján akarta szociálisabbá tenni a kisembernek akkoriban nagyon nehéz magyar világot.” Muhi János tehát már jó három évtizeddel ezelőtt fölismerte, hogy a szektavezér cselekedetei belső indíttatásuk tekintetében több értelmezési lehetőséget engednek meg, s épp e mozzanat avatja mármár eszményi regényfigurává Frankovics Mihályt. Az író, bárki legyen is az, szűcsmesterünk, életútjának megrajzolásakor evidens történelmi adatokra, eseményekre támaszkodhat, ugyanakkor azonban ezek a külsőleges, mert csak a regény időtartományának és eseményvilágának keretét megadó mozzanatok nyílt teret engednek a képzelet munkájának. Mint-hogy az igazi Frankovics Mihályt nem ismerjük, alakja az ábrázolás szándékától függően szabadon formálható, s nagyon valószínű, hogy Gobby Fehér Gyula választása elsősorban ezért esett rá néhány évvel ezelőtt.

A *Szent bolond* világával ismerkedve, azonnal szembetűnik, hogy az író lemondott hőseinek „jámbor újítóként” való bemutatásáról. Frankovics Mihály kezdetben semmiféle elhivatottságot sem érez arra, hogy a nép

hiszékenységében gyökerező gyógyítóerejét a társadalmi változtatás céljainak szolgálatába állítsa. „Korlátolt tudású” barátja, Fajszi János próbálja ráébreszteni, hogy képességeivel egy olyan világot kellene teremtenie, amelyben „nem lesz éhezés, nem lesz fázás, nem lesz végkimerülésg tartó munka”. S ez a buzdítás, más-más alakban és más-más emberek részéről, megújulón elhangzik a regényben, nyomatékosan emelve ki, hogy Szent Miska nem meggyőződésből, hanem *külső hatásra* jutott el beszédeiben a szociális egyenlőség, az „igazságos társadalom” eszméjéig, amelyet aztán átgondolatlanul, gyenge bábként hirdetett önmagába szédültsége legmélyebb pontjain. Sőt, midőn hosszadalmas unszolásra végül mégis vállalja a „nép megmozdítójának” szerepét, akkor is szüntelenül habozik, s mindenekelőtt a rá háruló felelősség elől sietne Rómába a pápai áldásért. Sodortatottságát mi sem jellemzi jobban, mint az a röpké belső monológ, amely egyik hatásos beszéde után következik: „Én pedig buta, önelégült mosollyal hallgattam őket, mintegy félálomban, nem is igen tudva, mit cselekszem. Immár az általam teremtett mozgalomra bízom magam. Állítólagos követőimet követtem, állítólagos tanítványaim által taníttattam.”

Könnyen meglehet, hogy Szent Miska valóban ennyire kiszolgáltatott, megsédült, véletlenektől befolyásolt ember volt a múlt század második-harmadik évtizedében, bennünket azonban nem életének valósága, hanem regénybeli alakja foglalkoztat, az, hogy a teljesen passzív, jellemében fejlődésképtelen „szent bolond” mennyiben és miként válhatott a mű „hő-sévé”. Egy más koncepcióban vallásos megszállottsága nyilvánvalóan funkcionális, szerepleplező látomásokban törhetett volna felszínre, mint-hogy azonban Gobby Fehér Gyula szemlátomást a hős együgyűségét kívánta előtérbe hozni, a vízió mint regényszerző erő nem érvényesülhet a cselekmény fő áramában. A *Szent bolond* Frankovics Mihályának egyszerűen nem lehetnek sorozatos látomásai, nem ostromolhatja meg az eget, a létet, mert nem gyötrik szorongató belső lázak, mert nincs akarata és határozott elképzelése semmiről. Ezt az ürességet oly módon próbálja ellensúlyozni az író, hogy igen vastag vonalakkal rajzolja meg hőse feltételezhető, lehetséges arcaleinek egyikét. Vidéki Don Juanná, kolluti tenyészménné lépteti elő ugyanis a megtálosodott, kezdetben még „szent életű” remetét, aki hiperszexualitásában csillapíthatatlan étvágygal fogyasztja a vidék asszonyait, mígnem végül a Zombor környéki asszony-társadalom „krémje” együtt vonaglik, nyüszít és liheg hiánya miatt egy fejezetben. A szerelmi párviadalokat azonban nem pusztán a helyenkénti túlrájzolás vagy a szeretkező Frankovics már-már boccacciói leleményessége és a mozgalmi Frankovics esetlensége között feszülő ellentmondás hitelteleníti, hanem inkább az, hogy e jelenetek, epizódok közvetve fokozott mértékben tudatosítják bennünk a „hős” alkati elégtelenségének tényét.

Erről tanúskodik egyébként maga a regényszerkezet is. Szent Miska

rosszul értelmezett s ezért epikai struktúrává nem fejleszthető élettörténete egyes szám első személyében tárul fel, nemegyszer esszéisztikus emelkedettséget mutatva, ami csöppet sem meggyőző a történeti adatokat nagyon is aprólékosan és híven ismertető szövegben, különösen, ha számba vesszük, hogy a vallomástevő korlátolt ember, aki a világi hatalom bosszúja elől rendházba vonul vissza — portásnak. Frankovics meséltetésénél is erőtlenebb azonban a regény másik, párhuzamos síkja, amelynek széthulló mozaikkockáit a távolságtartó ábrázolás eszközeivel alkotja meg a szerző. Külön szegmentumokban próbálja felidézni Frankovics mozgalmának körülményeit, falusi plébániákra látogat el, megyeházi és helytartó tanácsi gyűlésekre kukkant be, megfordul I. Ferenc császárnál, egyszóval önkörébe zárt hőse világának társadalmi háttérét igyekszik megadni, e fejezetek azonban paradox módon a regény „mellé” épülnek, meglehetősen szokványos, lejáratott eszközökkel, mindenekelött annak a jeleként, hogy Gobby Fehér Gyula ettől a valóságanyagtól még távolabb maradt, mint a Frankovics Mihály kínálta lehetőségektől. A béregi plébánossal pl. nem tud mit kezdeni, rettenetes izzadást bocsát hát rá, a szó szoros értelmében vízcsobogós, zuhogó, mindent elöntő izzadást, s máris kész a vértelen kariktúra. Egy másik fejezetben ugyanennek a papnak egy anekdotikusan levegőtlen utazását részletezi. A szekerezők oldalakon át mértékegységekről vitáznak, ami az izzadási epizód úgyszintén több oldalas, pénznemekről folytatott eszmecsereje után már nem lehet más, mint invenciótlan mellébeszélés. S a jellemábrázolás fogyatékoságait bizonyító karikatúraszzerűség mellett az aránytévesztés is elég gyakori itt. Már az első fejezetben, mely a regény szerkezetétől elütő módon egyes szám harmadik személyben adja elő Frankovics remetévé válását, felbukkan egy egész oldalas biológiai betét. Kínos aprólékosággal idézi fel az író a növények és állatok látomásos átváltozását, ezzel azonban nemhogy nem mélyíti el, hanem éppenséggel fellazítja, szétveti a víziót. Máskor egy elégedetlenkedő jobbagycsoport panaszkodik kimért, pontos mondatokban, huzamosan, a giccsfilmek azon eljárását juttatva eszünkbe amikor a kamera arcról arcra fordul, s szép sorjában mindenki előadja mondandóját.

A példákat persze sorolhatnánk tovább, egészen a kevésbé szembezőkő melléfogásokig, de talán ennyiből is kitetszik, hogy Gobby Fehér Gyula *Szent bolondja* félresikerült vállalkozás. Felhívja ugyan a figyelmet a témában rejlő lehetőségekre, ám a téves választás és alkotói hozzáállás következtében nélkülözi az ihletetten megírt regények ismérveit, Szent Miskát pedig egyértelműen a történelemnek adja vissza.

UTASI Csaba